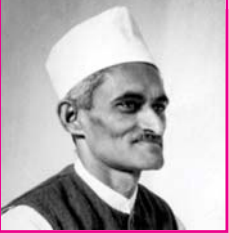

20. સુભાષિતો

શેષ

જન્મ : 1887, અવસાન : 1955

કવિ રામનારાયણ વિશ્વનાથ પાઠક ‘શેષ’નો જન્મ અમદાવાદ જિલ્લાના ગાણોલ ગામમાં થયો હતો. કવિતાઓ, વાર્તાઓ, વિવેચનો, નિબંધો, છંદશાસ્ત્ર વગેરે પ્રકારોમાં તેમણે પ્રદાન કર્યું છે. તેમણે ‘શેષ’ ઉપનામથી કવિતા, ‘દ્વિરેફ’ ઉપનામથી વાર્તાઓ અને ‘સ્વૈરવિહારી’ ઉપનામથી નિબંધો લખ્યા છે.

કવિએ આ પંક્તિમાં જગતના સાચા દાનવીર અને શૂરવીરનાં લક્ષણો જણાવ્યાં છે. શૂરવીરને ધન્યવાદ પણ પાઠવ્યા છે.

એકલ દેતા દાન જે, એકલ ઝૂઝત જંગ,
એકલ જગનિંદા સહે, એ વીરોને સંગ.

જલન માતરી

જન્મ : 1934

કવિનું મૂળ નામ જલાલુદ્દીન અલ્વી (જલન માતરી)નું વતન ખેડા જિલ્લામાં આવેલ માતર ગામ છે. તેઓ આપણા જાણીતા ગઝલકાર છે.

આ મુક્તક દ્વારા કવિ પોતાના લક્ષ્યસ્થાને પહોંચનાર પ્રવાસી માર્ગની વિષમતાની ચિંતા કરતો નથી, ઉદ્યમશીલ મનુષ્ય ભવિષ્યવાણીના આધારે જીવતો નથી. જે ખરો દાતા છે, તે યાચકની જાત જોતો નથી, એવું મૂલ્ય ઉત્તમપણે સમજાવે છે.

મંજિલ હો જેનું ધ્યેય એ રસ્તા નહિ જુએ,
ઉદ્યમી હો, હસ્તની રેખા નહિ જુએ;
દાનેશ્વરીનું કામ છે ખેરાત વહેંચવી,
યાચકની જાતને કદી દાતા નહિ જુએ.

*

લોકસાહિત્ય

લોકોથી અને લોકો માટે જે સાહિત્યની રચના થતી રહે છે, તેને લોકસાહિત્ય કહે છે. - લોકોમાં પ્રચલિત બન્યું હોય તેવું સાહિત્ય પણ લોકસાહિત્ય છે, જેનો રચયિતા લોકસમુદાય છે.

લોકસાહિત્યના આ દુહામાં પોતાની જાતને ઘસી નાખી અન્યને સુખી-સદ્ગુણી બનાવવા મથતાં સંત અને અગરબત્તીનો મહિમા ગાયો છે.

આપ બળે એકલ ખૂણે, ધૂપ બધે પ્રસરંત;
જગમાં એવા જનમિયા અગરબત્તી ને સંત.

*

કુતુબ આઝાદ

જન્મ : 1922, અવસાન : 2006

કવિ કુતુબ આઝાદનો જન્મ અમરેલી જિલ્લાના બગસરા ગામમાં થયો હતો. તેમણે વર્ષો સુધી 'તમન્ના' નામનું માસિક ચલાવી સાહિત્યની ઉમદા સેવા કરી, સમાજની સાંપ્રત સમસ્યાને કેન્દ્રમાં રાખી અનેક લોકભોગ્ય પદ્યરચનાઓ આપી છે. તેમણે બાર જેટલાં પુસ્તકો આપ્યાં છે.

આ ગઝલપંક્તિમાં કવિએ નમ્રતાનો મહિમા સુપેરે સમજાવ્યો છે.

ફળો આવે છે, ત્યારે ડાળીઓ નીચી નમી જઈને;
ખરેખર નમ્રતા શું છે, જમાનાને બતાવે છે.

*

વેણીભાઈ પુરોહિત

જન્મ : 1916, અવસાન : 1980

કવિ વેણીભાઈ પુરોહિતનો જન્મ જામનગર જિલ્લાના જામખંભાળિયામાં થયો હતો. તેમના પિતાનું નામ જમનાદાસ અને માતાનું નામ ગુલાબબહેન. 'ઝરમર', 'પરોઢિયાની પદમણી' અને 'નયણાં' તેમના જાણીતા ગીતસંગ્રહો છે. ચિંતા, દુઃખ, ખટરાગ... આ બધું ઠરે છે; પરંતુ ઈર્ષારૂપી આગ ઠરતી નથી તે ભાવ આ સુભાષિતમાં સરસ રીતે વ્યક્ત થયો છે.

ચેહ ઠરે દુઃખડાં ઠરે, ઠરી જાય ખટરાગ;
પણ ઈરખાની આગ, ઠારે ત્યમ બમણી બળે.

● શબ્દસમજૂતી

એકલ એકલાં ઝૂઝત જોરથી લડવું જંગ મોટી લડાઈ, યુદ્ધ ખેરાત દાન યાયક માગણ પ્રસરંત (અહીં) પ્રસરવું, ફેલાવું તે ચેહ મહદાની ચિતા ખટરાગ (અહીં) કજિયો, અણબનાવ ઈરખા ઈર્ષા

● ભાષાસજ્જતા

આપણે વિશેષણ વિશે જાણીએ છીએ. નામના અર્થમાં વિશેષતા લાવે તે વિશેષણ. એ જ રીતે, ક્રિયાપદની સાથે એના અર્થમાં વિશેષતા દર્શાવવા માટે જે પદ આવે છે, તેને **ક્રિયાવિશેષણ** કહે છે.

● નીચેનાં વાક્યો વાંચો :

1. તે નીચે ઊતરી - તે **સડસડાટ** નીચે ઊતરી.
2. મેહુલ લખે છે. - મેહુલ **ધીમે-ધીમે** લખે છે.
3. હારને થેલીમાં મૂક્યો - હારને **સાયવીને** થેલીમાં મૂક્યો.
4. ભારતી હસે છે. - ભારતી **મોટેથી** હસે છે.
5. આશા દોડે છે - આશા **ઝડપથી** દોડે છે.

પહેલા વાક્યમાં 'તે નીચે ઊતરી'માં '**ઊતરવું**' ક્રિયાપદ છે. તેની સામેનું વાક્ય વાંચો. તે **સડસડાટ** નીચે ઊતરી. અહીં **સડસડાટ**ને કારણે ક્રિયામાં ચોક્કસ વેગ જણાઈ આવે છે.

બીજાં ઉદાહરણોમાં '**ધીમે-ધીમે**', '**સાયવીને**', '**મોટેથી**' અને **ઝડપથી** જેવા શબ્દો અનુક્રમે '**લખવું**', '**મૂકવું**', '**હસવું**' અને '**દોડવું**' જેવી ક્રિયાઓ વિશે વિશેષ માહિતી આપે છે. આ પદો ક્રિયાની ઝડપ, રીત વગેરેનો નિર્દેશ કરે છે. આમ, **ક્રિયાના અર્થમાં વિશેષતા લાવનાર પદોને ક્રિયાવિશેષણ કહેવાય છે.** આ પાઠ્યપુસ્તકમાંથી આવાં બીજાં ઉદાહરણો શોધીને તમારી નોંધપોથીમાં લખો.

● અભ્યાસ

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તર માટે આપેલા વિકલ્પોમાંથી સાચો ઉત્તર શોધીને તેનો ક્રમઅક્ષર પ્રશ્ન સામેના ☐ માં લખો :

- (1) રા. વિ. પાઠકનું તખલ્લુસ નામ ☐
(ક) શેષ (ખ) દ્વિરેફ (ગ) સુંદરમ્ (ઘ) માતરી
- (2) અહીં મંજિલ એટલે ☐
(ક) માળ (ખ) મજલો (ગ) રસ્તો (ઘ) ધ્યેય
- (3) ધૂપ બધે પ્રસરતનો અર્થ ☐
(ક) કિર્તી ફેલાવી. (ખ) સુગંધ ફેલાવી.
(ગ) ધૂપ બધી જ જગ્યાએ પ્રસરવો. (ઘ) ધુમાડો ફેલાવો.
4. ઈર્ષાઝૂપી આગનેથી પણ વધારે દાહક બતાવી છે. ☐
(ક) ચિત્તા (ખ) ક્રોધ (ગ) ગુસ્સો (ઘ) ચિંતા

2. નીચેના દરેક પ્રશ્નનો એક-એક વાક્યમાં ઉત્તર આપો :

- (1) કવિ કેવા શૂરવીરને શાબાશી આપે છે ?
- (2) સાચો દાતા કોણ છે ?

(3) ડાળીઓ ક્યારે નમી જાય છે ?

(4) જગતમાં કઈ આગ ઠારવાથી બમણી થાય છે ?

● સ્વાધ્યાય

1. નીચેના પ્રશ્નોના ઉત્તરો લખો :

(1) કવિને મતે ઉદમી માણસ કેવો હોય ?

(2) અગરબત્તીની જેમ અન્યના જીવનને સુવાસિત કરવા તમે શું-શું કરી શકો ?

(3) સંત અને અગરબત્તીનો મહિમા શા માટે ગવાયો છે ?

(4) કવિ નમેલી ડાળીઓ દ્વારા શું સૂચવે છે ?

(5) શું ઈર્ષ્યાની આગ ઠારી શકાય ? કેવી રીતે ?

2. નીચે આપેલા વિશિષ્ટ બોલીના શબ્દોનાં માન્ય ભાષારૂપો આપો :

જનમિયા - જન્મ્યાં પ્રગટિયા - _____

જમિયા - _____ રમિયા - _____

બોલિયા - _____

3. સૂચવ્યા મુજબ લખો :

- તમારા ઘરમાં કે મહોલ્લામાં બોલાતા લોકબોલીના દસ શબ્દો લખો.
- આ શબ્દો માટેના માન્ય શબ્દો તમારા શિક્ષક પાસેથી જાણીને લખો.
- આ શબ્દોને શબ્દકોશના ક્રમમાં ગોઠવો.
- આ શબ્દોનો વાક્યપ્રયોગ કરો.

4. નીચેનાં વાક્યોમાંથી ક્રિયાવિશેષણો ઓળખીને અલગ લખો :

- (1) માલા સરસ લખે છે.
- (2) પછી તેઓ હળવેકથી બોલ્યા.
- (3) ફૂલઝાડ પર એ અખૂટ વહાલ વરસાવે છે.
- (4) ભારતી અત્યારે હસે છે.
- (5) મિત્તલ આંગણમાં રમે છે.

● પ્રવૃત્તિ

- (1) તમે સાંભળેલાં, વાંચેલાં દુહા અને સુભાષિતો વર્ગ સમક્ષ રજૂ કરો.
- (2) શાળાનાં ભીંતસૂત્રો એકત્ર કરી તેમાંથી તમને પસંદ એક વિશે વિચારવિસ્તાર કરો.
- (3) જાહેર સ્થળોએ લખેલાં સુવિચાર, સૂત્રો, પંક્તિઓ લખો અને શાળામાં રજૂ કરો.